

Dovilė Dičiūtė, Zigmąs Kairaitis Geografijos edukacijos studijų centras

Įvadas

Šiandien jau mažai beliko žmonių, prisimenančių pedagoga, geografa Peliksą Šinkūną (1891–1970) – ryškiausią nepriklausomos Lietuvos geografijos vadovėlių autorių. Jo kartai teko gyventi istorijos pervartų laikais ir labai atsakingu Lietuvai metu: valstybės atkūrimas 1918 metais ir jį lydintis švietimo sistemos pagrindų kūrimas, iškilusi būtinybė turėti originalius lietuviškus vadovėlius, kitas mokymo priemones, kartu rūpintis lietuvių kalbos, istorijos geografijos mokymu kaip Lietuvos kultūros pagrindus įtvirtinančius mokyklinius dalykus. Vėliau – 1940, 1941–1944 metai, skaudžiai palietę Lietuvos mokytojus. Pagaliau – sovietmetis, kai vėl inteligentijai buvo ribota raiškos erdvė. Visus šiuos periodus pergyveno Peliksas Šinkūnas, padaręs ženklų indėlį į mokyklinės ir apskritai geografijos raidą Lietuvoje bei išlikęs kuklus, nuoširdus kolega pažinojusiųjų atmintyje.

Tyrimo tikslas – apžvelgti Pelikso Šinkūno ryškiausius biografijos momentus, reikšmingiausius darbus ir jų svarbą Lietuvos geografinei minčiai.

Sunki pradžia

Gimė P. Šinkūnas Ičiūnų kaime (Kupiškio r.). Šeimoje buvo 5 vaikai: Peliksas, Vladas, Petras, Jonas ir Emilija. Kadangi šeima buvo nepasiturinti, tik vieną vaiką – Peliksą, tėvai galėjo leisti mokytis. Broliai Vladas ir Petras žuvo karo metu, sesuo Emilija ištekėjusi išvyko gyventi į Argentina, po kurio laiko su ja nutrūko ryšys, brolis Jonas buvo nuolat stebimas ir persekiojamas. Peliksas Šinkūnas mokėsi Kupiškio pradinėje ir dviklasėje mokyklose, 7 klasėje teko nutraukti mokslus ir, paimtas į kariuomenę, dalyvavo Pirmajame pasauliniame kare. Baigiantis karui atsidūrė Rusijoje, 1917–1919 m. mokėsi Maskvos A. Šaniavskio universitete, studijavo istorijos ir visuomenės mokslus, o 1918 m. dar baigė pradžios mokyklos mokytojų kursų.

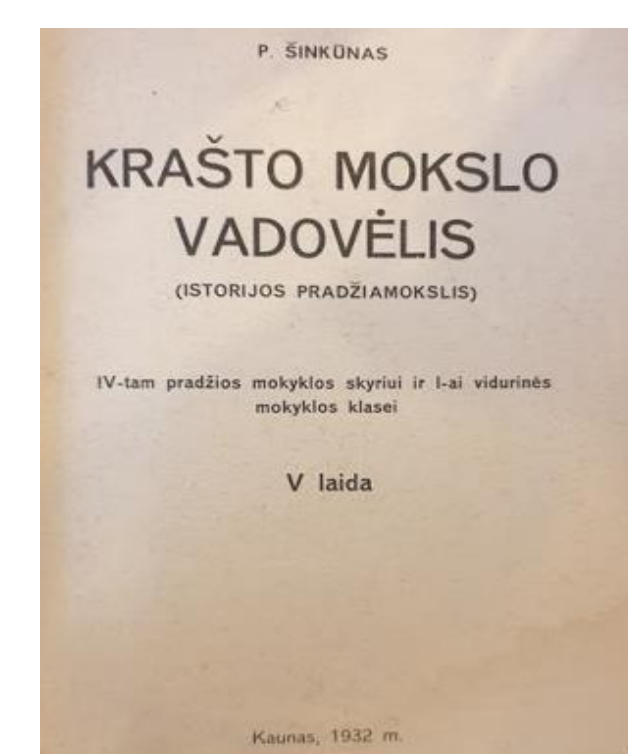

1 pav. P. Šinkūnas jaunystėje

Grįžęs 1919 m. į Lietuvą mokytojavo Kupiškio apskrityje, 1920–1921 m. vadovavo Viešintų (Anykščių r.) pradinėi mokyklai, vėliau mokytojavo Noriūnuose (1 pav.).

Lemtingas posūkis

Likimui lemtingos įtakos turėjo jaunystės bičiulis ir kraštiecis Antanas Vireliūnas (1887–1925), pasikvietęs P. Šinkūną į Kauną dėstyti lietuvių kalbos. Draugo paveiktas pradeda domėtis geografija, mokosi užsienio kalbų. Įdomi detalė, kad vienas brandžiausių Lietuvos geografų nebuvo baigęs aukštojo mokslo studijų, tačiau savo geografijos žiniomis, erudicija buvo didelis autoritetas savo kolegoms. Gal tam turėjo įtakos, kad P. Šinkūnas 1930–1941 metais buvo Lietuviškosios enciklopedijos Lietuvos geografijos skyriaus redaktorius. Nuo 1925 m. pradeda rašyti geografijos ir jos mokymo klausimais, o 1926 m. pasirodo A. Vireliūno pradėtas ir P. Šinkūno baigtas rašyti „Krašto mokslo vadovėlis“, sulaukęs kelių leidimų (2 pav.).

2 pav. Krašto mokslo vadovėlis (1932)

P. Šinkūnas – pagrindinis geografijos vadovėlių autorius

P. Šinkūnas parašė pagrindinius geografijos vadovėlius pradžios mokyklai, progimnazijoms ir gimnazijoms klasėms, atlasą, greta ir kitus leidinius (3 pav.):

- 1926: Krašto mokslo vadovėlis (su A. Vireliūnu)
- 1927: Krašto mokslo vadovėlis vidurinei mokyklai bei namų mokslui
- 1928: Kėdainių miesto istorija (1928)
- 1928: Geografijos vadovėlis IV-am pradžios mokyklos sk. ir I-ai vidurinės mokyklos klasei
- 1929: Lietuvos geografija
- 1931: Tarp žmogėdrų
- 1932: Europos geografija
- 1933: Užeuropiai: Azija, Afrika, Amerika, Australija
- 1935: Lietuvos istorija (IV leidimas)
- 1935: Lietuva
- 1936: Geografijos vadovėlis VI skyriui
- 1936: Lietuva, Latvija, Estija
- 1938: Geografijos atlasas
- 1938: Aušrelė
- 1940: Lietuvos TSR geografija
- 1940: TSRS geografija
- 1955: Arktika ir jos užkariavimas
- 1958: Vadovas mokyklos geografinei aplinkai tirti
- 1964: Didžiosios kelionės ir atradimai

P. Šinkūnas visuomet akcentavo kraštotyros principo svarbą mokant geografijos, ėjimo nuo artimo prie tolimo: „...mokykla, įsitraukusi aplinkos ir viso krašto tyrimo darban, taps veiklos mokykla, o ...ne vadovėlio žinių „kalėja“...“.

3 pav. P. Šinkūno leidiniai

Akademinių darbo link

Po karo P. Šinkūnas neilgai dirba Švietimo ministerijos valdybos vadovu, vėliau apsisprendžia atsidėti mėgstamam dėstytojo darbui Vilniaus universitete (4 pav.). 1958 m. pasirodo jo redaguotas brandžiausias darbas „Vadovas mokyklos geografinei aplinkai tirti“ (5 pav.). Šiuo darbu P. Šinkūnas bent metoduose požiūriu realizavo seną savo svajonę, kad geografijos mokymas būtų glaudžiai susijęs su aplinkos tyrimais. Laikėsi nuomonės, jog mokyklinėse programose yra nepakankamas dėmesys kraštotyrai, aplinkos tyrimams, mokinių savarankiškam darbui. Daugelio kolegų nuomone, šis veikalas savo fundamentalumu neaplenktas iki šiol.

4 pav. P. Šinkūnas – dėstytojas

VADOVAS mokyklos geografinei aplinkai tirti

SUDARĖ
P. ŠINKŪNAS

5 pav. Vadovas mokyklos geografinei aplinkai tirti

1953 m. P. Šinkūnui suteiktas nusipelnusio šalies mokytojo garbės vardas.

Iš prigimties - humanitaras

Būtina atsižvelgti dar į vieną reikšmingą P. Šinkūno asmenybei giją, lydėjusią jį nuo Kupiškio laikų iki universiteto, – tai ištikima meilė lietuvių kalbai ir literatūrai, istorijai. Per tai jis žvelgė ir į geografiją: siekė kalbos grynumo, skatino žodyno gyvumą, kūrė lietuviškus terminus.

Parašė apybraižą apie savo mokytoją A. Vireliūną, kuris visuomenei pristatomas daugiau kaip kalbininkas, spaudos platintojas, visuomenės veikėjas. Rašė apie mūsų kalbininkus ir tautosakininkus Antaną ir Joną Juškas, rūpinosi jų palaikymu perkėlimu į Lietuvą (tai įvyko jau po P. Šinkūno mirties – 1990 m.). Liko neužrašyti pasakojimai apie Vaižgantą, V. Krėvę, K. Borutą. Visada skatino rašyti – kasdien rašyti – pagrindinį išmokimo receptą. O ar gerai rašai – paskaityk savo motinai..., jeigu supras – rašai gerai (iš Česlovo Kudabos atsiminimų. Matyt, Profesorius gerai išmoko savo Mokytojo pamokas). Visą gyvenimą P. Šinkūnas stengėsi ištrukti iš siauros dalykininkų aplinkos. Artimai bendravo su daugeliu rašytojų, žurnalistų, kitais menininkais ir mokslo žmonėmis. Pastarieji neretai sakydavo: pažįstam tik vieną Lietuvos geografa – Peliksą Šinkūną!

Pėdsakas Lietuvos geografijoje

Peliksas Šinkūnas plačiai suprato kraštotyros reikšmę geografijos mokymui, siejant ją su istorija ir literatūra, skatino taisyti aplinkos tyrimo metodus, yra Lietuvos geografinio rajonavimo (remiantis upių baseiniais ir upėmis) pradininkas.

Literatūra apie Peliksą Šinkūną

Dičiūtė, D. 2013. *Peliksas Šinkūnas: geografąs, pedagogą, vadovėlių autorius*. Magistrinis darbas. Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas.

Kairaitis, Z. 1998. Peliksas Šinkūnas. *Žymiausi Lietuvos geografai*. Sud. K. Švedas / Geografijos institutas, Vilniaus pedagoginis universitetas, Lietuvos geografų draugija (p. 45–49). Vilnius: Lietuvos geografų draugija.

Kudaba, Č. 1971. Peliksas Šinkūnas (1891–1970). *Geografijos metraštis*, 11, 233–236.

Kudaba, Č. 1991. Mokęs Žemę pažinti. *Mokslas ir gyvenimas*, 8, 6–7.

Šinkūnas Peliksas. 1963. *Lietuviškoji enciklopedija*, 29, 542–543.

Šinkūnas Peliksas. 2007. *Lietuvos geografai. Enciklopedinis žodynas / Geologijos ir geografijos institutas, Lietuvos geografų draugija* (p. 247–249). Vilnius.